

[*Nemzet és hagyomány*]

TŐKÉCZKI LÁSZLÓ

A klebelsbergi művelődéspolitikai

sokat támadott (rágalmazott), másrészt elfeledtetni igyekezett egykori kultusz-miniszter örök jelentőségét az adja a magyar szellem történetében, hogy aktuálpolitikai, de egyben tartós értékkelvi egyensúlyban tudta megfogalmazni az európai magyar kultúrpolitikát. A jelzős szerkezetből is kitetszik, s ez egyben természetes is, hogy itt a magyar az egzisztenciális fogalom! A magyarság Klebelsbergnek, a félig katonanemesi „osztrák” leszármazottnak sors és feladat volt. Mint mélyen hívő (liberális!) katolikus magyar tökéletesen megértette a kelet-nyugati kulturális határvidéken élő magyarság megmaradási szükségleteit, ahogyan jól látta a hagyomány és a „modernség” kiegyenlítési rendjét is.

Klebelsberget kulturálisan akár prózai „konzervatív-liberális Adynak” is nevezhetnénk. Jól megértette ugyanis a „haladásba” belebukott zseniális költő kétségbeesett magyar veszendőségi hangulatait (régimemzethalál-vízió), de benne a pozitív alkotásvágy és egy kisebbségi érzés nélküli (Tisza István, Trefort Ágoston stb.) magyarságnak a konkrét politikai hatalommal egybeeső lehetőségének kihasználási energiája munkált. A dualizmus végére „beérett” a felülről való „biztonsági modernizáció” (nevezhetjük akár technokratának is!) szintézisének lehetősége, s így lett ő annak zseniális továbbvivője egy a magyarság számára szinte tragikus trianoni korban. Neki a kevésből kellett építkezni, ám egy politikai biztonsági szükségletek miatt struktúrakonzervatív (dualista) kor gyermekeként pontosan tudta a kiutat: a személyi (emberi) tőkék és tehetségek kihasználásában s az eleven értékhorozó hagyományos struktúrák megerősítésének kettőségében kell építkeznie.

Az az európai modernség ugyanis, amely akkor „dübörgött”, már megszülte a bolsevizmust és terrort – 1919-ben, sajnos, nálunk már közvetlen tapasztalatokat is lehetett szerezni e tekintetben –, s hamarosan győzelmesen követi ezt a szintén modern „tudományos” (biológiai) náciizmus. Klebelsberg a nemzeti közösségi értékkelv mellett a keresztyénség örök „fegyelmező” fundamentumán is dolgozott abszolút ökumenikus kiegyensúlyozottsággal. Teljesen tisztában volt a magyar társadalom szegénységből és sokféle egyenlőtlenségből táplálkozó törekénységével, és ezzel szemben a műveltség, az értékkelvőség védelmező határait akarta kiépíteni. Miután az értékkelv Tisza István tanítványa volt, tudta, hogy a hatalom diktatórikus használata legfeljebb átmeneti „megoldást” nyújthat.

Klebelsberg igazi jelentőségét egyrészt a dualista kor állami infrastrukturális befektetéseknek folytatása (népiskolák, klinikák, egyetemek, sportlétesítmények, külföldi magyar intézetek stb.), másrészt a „személyi befektetéseknek” tömeges és

minőségi egyéni (ösztöndíjak) fokozása jelentette. A magyar történelmet szinte végig kísérő pusztulások miatti anyagi szegénységet – főleg protestánsokról – mindig a személyi-tehetségi kiválasztások jó megszervezésével kompenzálták. Klebelsberg szemére szokták vetni, hogy mindezt állami összefüggésekben tette, de itt tulajdonképpen kényszerről volt szó, a Trianonban szétrombolt magyar állami-ság olyan szférákban és rétegekben igyekezett kompenzálni, ahol – többek között éppen Trianon miatt – elveszett a tehetségek öngondoskodó érvényesülésének esélye. Viszont ki kell jelenteni – a szokásos baloldali kritikák miatt –, hogy a tehetségre alapított művelődéspolitikai akkor is demokratikus, ha társadalmilag csak lassan ér a „mélyrétegekig”. Viszont éppen az elv demokratizmusa és közhasznúsága miatt még politikailag sok szempontból kritikus időkben is elér a „legmélyebbekig” is (Hóman Bálint politikája).

A tehetségtől túl Klebelsberg igazi jelentősége a közjó szempontjából abban állt, hogy abszolút módon távol volt és tudatosan távol is állt az üzletességtől! Mint minden politikusnak, természetesen neki is voltak csoportérdekeket képviselő lépései, de döntően az egyetemes magyar nemzeti közösség szempontjai határozták meg programját. A „művelődési javak” elosztásában – amelyek az etikai összefüggésekbe ágyazódnak – akart hatékonysági átalakítást a magyarság körében. A „nemzetegész” nagyobb teljesítményét ugyanis nem utópiák ábrándozásai, hanem a maguk helyét megtaláló és ott kötelességeit jól teljesítő emberek szervezett munkájában látta. Klebelsberg ugyanis – mint vérbeli politikus – szívesen adott ki jelszavakat, de csak a munkában és a teljesítményben, mégpedig a szolid, európai liberálkonzervatív tudomány és politika mércéi szerint is elismert tevékenységben bízott.

Ha tehetett mindenhová személyesen ment el és ellenőrzött, igyekezett a legilletékesebbektől tájékozódni. Az egész magyar nemzeti kultúrára volt stratégiája – pénze már kevesebb. S ezért mindig megvalósítandó konkrét súlyponti alkotásokkal haladt előre. Megmenti a háború és Trianon miatt tönkrement Magyar Tudományos Akadémiát, felépíti a menekült kolozsvári (Szeged) és pozsonyi (Pécs) egyetemeket, befejezi a debrecenit. Kiépíti és tömegesíti a magyar sport rendszerét (pályák, bajnokságok, Nemzeti Sport, állami olimpiai támogatás). Szinte újraalapítja a tönkrement magyar tudományos szaksajtót. Rendezi a gyűjtemény-ügyet. Népzenei lemezt adat ki...

Állami pénzeket használ – liberalizmusa ellenére, mert a magyar társadalom kultúrafogyasztó középrétegének jelentős része elszegényedett. De eszébe sem jutott az, hogy politikai ellenfeleinek sajtóját, kulturális „termelését” akadályozza! Katonai gyengeségünk tudatában az európai színvonalú magyar kultúra revíziót eredményező meggyőző erejében s a magyar társadalom megerősödő szellemi-etikai visszahódító jövőjében bízott. Talán itt volt egyedül naivnak nevezhető a durva XX. századi imperializmusok uralma idején. Viszont éppen ez mutatja őszinte hitét a tudással és művelődéssel párosuló, közösségért felelős etikában. S ennek szellemében cselekedett a magyar szellem minden szintjén.

Klebelsberg klasszikus reálpolitikus volt. Ellentétben „korszerűen” erőszakos sok kortársával tudta, hogy a minőségi változásokhoz idő és sok pénz (befektetés)

[*Nemzet és hagyomány*]

kell. S nem mellékesen azt is tudta, hogy az idő (és gyakorlat) „méri meg” a szellem alkotásait. Ezért is volt a régi, megpróbált alkotások, stílusok, szellemi irányzatok híve. A „kiklasszicizálódott” művek és gondolatok elsőbbséget, de nem kizárólagosságot élveztek nála. Együtt tudott élni „mérsékelt” mecénásként az újdonságokkal, modernséggel is, de azt is tudta, hogy azok diktálni akaró divatjai nagyrészt nyom nélkül fognak elenyészni. Meg volt győződve arról, hogy minden valóban értékes újhoz a múlt értékeinek teljes tárházának ismerete, birtoklása kell.

Az 1919-es rövid kommunista diktatúrát átélte politikus viszont nem lehetett liberális értékeli-világnézeti ügyekben! Jól felmérte, hogy mit jelent az utópizmus és a műveletlenség szövetségének uralma. Ahogyan művelt emberként tudta azt is, hogy mit jelent az üzlet uralma. Magyarországon 1914 előtt közhely volt a (zsidó) kapitalizmus uralmának kritikai megítélése. A politikailag színezett, sok túlzással megfogalmazott álláspontok „rádőbentő” jellegűek voltak olyan körökben, ahol a XX. századnak a kommunizmus melletti másik szörnyűsége, a faji antiszemitizmus nem tudott gyökeret verni.

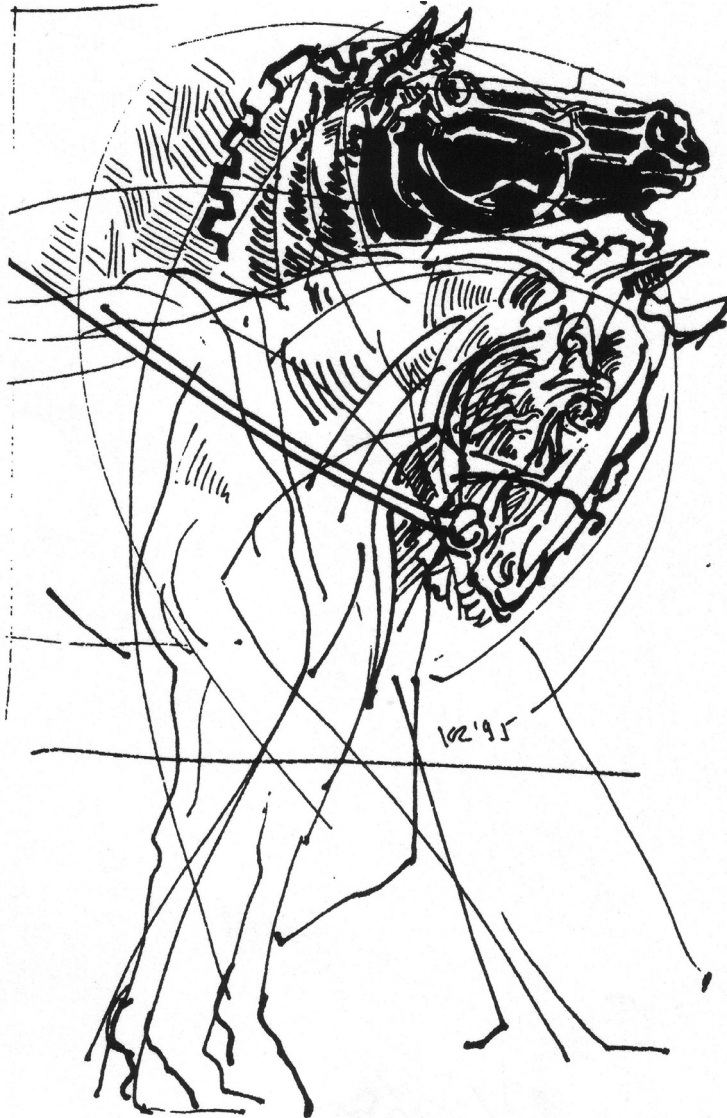
Klebelsberg politikája – illúziók nélkül – olyan nemzeti politika volt, amely nem zárt ki senkit, kivéve azokat, akik nem óhajtották egy közösség „sorsát” vállalni. Klebelsberg így egyszerre volt ellensége a faji totalitarizmusnak és az internacionalista/kozmpolita utópiáknak. Hiszen az előző kizárt a nemzetből („vérségi alapon”) sokakat, míg az utóbbi – osztályalapon – degradált sokakat! A történelmi magyar közösséget, amely szellem és lélek által él elsősorban is műveltségében Klebelsberg a szellem elitje által akarta vezetetni. Olyan európai színvonalú szakemberek által, akiknek erkölce és elkötelezettsége garancia a gyarapodó nemzeti megmaradása. Ennek az elképzelésnek is sajátossága ezért az, hogy egyetlen magyar sem lehet szakbarbár, mindenkinek a maga szintjén szüksége van jó nemzetismereti felkészültségre, hiszen ő tudatosan cselekvő nemzeti szolidaritást akart kialakítani.

Ez a célkitűzés is örök feladatot fogalmazott meg, hiszen a XX. századra bonyolult, munkamegosztási és szociális szervezetté vált nemzetek belső feszültségei csak szellemi és erkölcsi „konvergenciák” esetén kezelhetők. Önmagában, pusztán a növekvő anyagi jólétnek következtében a „modern” közösségek nem hogy nem erősödnek, hanem inkább atomizálódnak. Az értékelt nemzeti szolidaritás és világnézet ellenben tartalmazza a szociális felelősséget is. Annál is inkább, mivel Klebelsberg művelődési és értelmiségpolitikájának másik pillére a kereszténység. Mégpedig annak szolgáló és nem uralkodó formája, s amely nálunk a felekezeti sokszínűségben és a megbékélt különbözőségekben fejt ki társadalmi integrációs erőt. Klebelsberg programja minden magyarnak nyújtott valamit, s céljaiban mindig belefoglaltatott a kisebbségi magyarság is. Magyarország szellemi-lelki talpra állítása az ő jövőd sorsuk szempontjából is tételeződött (revízió). Nem kétséges, hogy a nagy kultuszminiszter a jórészt tönkre tett történelmi magyar középosztály primátusával építkezett – ezt azonban ő csak kétségbevonhatatlan közösségi értékű teljesítmények által gondolta igazolhatónak. Ahogyan ilyen módon gondolkozott a nép és tehetségeinek felemeléséről is! Klebelsberg tehát úgy igyekezett politikai-

[*Nemzet és hagyomány*]

lag stabilitásra konzerválni, hogy fejlesztett az egész visszaható teljesítményekben és hatékonyságban gondolkodva egy igen nehéz helyzetű országban hatalmas összegeket befektetve az emberi tőkébe!

S befektetései „megeredtek”, a '30-as évek Magyarországá az irgalmatlanul rosszul alakuló nemzetközi környezet begyűrűző hatásai ellenére mind szociálisan és politikailag, mint gazdaságilag és szellemileg dinamikus ország lett. Sajnos, mindez csak az 1945 utáni egy-két évben bizonyosodott be igazán, s aztán e XX. századi liberálkonzervatív-agrárdemokrata reformkort a kommunizmus évtizedei nagyobb részt semmivé tették. A példa és a tanulságok azonban máig használhatók.

König Róbert műve